

HALLUSINA- SJONER SOM HALLUSINERER SEG SELV?

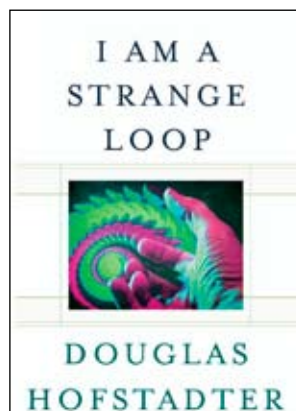
ANMELDELSE AV I AM A STRANGE LOOP AV
DOUGLAS HOFSTADTER (BASIC BOOKS 2007),
412 SIDER.

Av Magnus Rønning

Populærvitenskapelige bøker er noe jeg liker godt. De gode lar lekfolk få innsyn i hva det er vitenskapene faktisk driver med og lar leseren ta del i resultatene uten å måtte bruke mange år av livet på å mestre disiplinen selv. Dette betyr ikke at man blir en spesialist på kvantefysikk og strengteori ved å lese f. eks Brian Greenes¹ *The Elegant Universe*. Poenget med populariseringer er nettopp det at man ikke trenger å være en spesialist for å kunne forstå hva en bok handler om.

I Am a Strange Loop er en bok som er ment for massene. Den krever ingen forkunnskaper, den er ikke spesielt teknisk eller vanskelig², og den har som ambisjon å opplyse leseren og gi leseren innsikt i et vitenskapelig felt.

Der de fleste populærvitenskapelige bøker handler om naturvitenskapene så handler denne boken om et fenomen som kan virke som å ha veldig lite med naturvitenskapene å gjøre, nemlig bevissthet. Hva bevisstheten er – på tross av at det er noe vi alle er så intimt kjent med – er kanskje det største mysteriet vi står overfor vitenskapelig. Hofstadters forsøk på å gi en teori er spenstig og forfriskende i et felt som på mange måter synes å ha gått tom for ideer. *I Am a Strange Loops* to teoretiske hovedforpliktelse er ideen om at hjernen, kort fortalt, fungerer på samme måte som en datamaskin; og ideen om at bevissthet oppstår som resultat av en type selvrefererende struktur. Den første av disse ideene er den dominerende ideen bak store deler av moderne filosofi, lingvistikk og cognitive science. Ideen om at bevisstheten er en selvrefererende struktur i en hjerne er mer kontroversielt. Hofstadter uttrykker denne ideen slik:

Consciousness [...] is an inevitable emergent consequence of the fact that the system has a sufficiently sophisticated repertoire of categories. Like Gödel's strange loop, which arises *automatically* in any sufficiently powerful formal system of number theory, the strange loop of selfhood will automatically arise in any sufficiently sophisticated repertoire of categories, and once you've got self, you've got consciousness. (Hofstadter 2007: 325)

Måten boken tar for seg Gödel og hans innsikter i matematisk logikk er bokens store styrke. Her kommer også Hofstadters styrker til sin rett, og han formidler innsiktsfullt og klart noe som i utgangspunktet er helt utilgjengelig for ikke-spesialisten. Gödel viste at i noen typer formale systemer (systemer som er rike nok til å uttrykke aritmetikk) oppstår det nødvendigvis selvrefererende utsagn som påstår ting om seg selv.³ Siden hjernen (siden vi har antatt at den fungerer som en slags datamaskin, og datamaskiner (i prinsippet) har denne egenskapen) har et slikt rikt representasjonelt repertoar, vil Hofstadter utnytte dette til å si at det er denne egenskapen som utgjør bevissthet.⁴

I Am a Strange Loop er på mange måter en god bok. Hofstadter skriver innsiktsfullt og engasjerende, han er flink til hele tiden å servere leseren den informasjonen leseren trenger for å forstå poenget og boken er aldri kjedelig; snarere er den provoserende og tankevekkende. Men, i motsetning til mange andre populærvitenskapelige bøker er ikke hovedfokuset i *I Am a Strange Loop* å gi leseren innsikt i en kompleks, vanskelig og forvirrende debatt. Boken

legger ikke opp til at leseren skal få et innblikk i, og informasjon nok til å gjøre seg opp en mening om et viktig og engasjerende spørsmål. Den er mer et innlegg i en debatt der Hofstadter har en etablert posisjon og dette gjør at boken, selv om den i form og stil er ment for ikke-spesialisten, retorisk og argumentativt har som mål å overbevise leseren til å godta en posisjon som leseren (som ikke-spesialist) ikke har mulighet til å vurdere gyldigheten av. Måten alternative posisjoner blir behandlet på av Hofstadter er meget mangelfull og til tider nesten parodisk. Alternative posisjoner blir oftest konstruert som karikerte stråmenn som på bare noen få avsnitt blir avfeid som magiske, og derfor hinsides all rasjonell fatteevne. Rent retorisk er dette et slag langt under beltestedet, og noen ganger direkte usaklig. Konsekvensen er at leseren blir mer og mer irritert utover i boken.

Hofstadter forklarer ganske tidlig i boken hvordan han har tenkt å argumentere. Han sier han foretrekker å bruke analogier for å belyse poenger, og at dette er noe han føler er fornuftig. Det er vanskelig å være uenig i det fornuftige i å bruke analogier for å belyse noe, men faren er jo selvfølgelig at analogien eller eksempelet blir det primære og ikke bare belysende. Etter min mening er det nettopp dette som skjer i *I Am a Strange Loop*, og det virker ikke som det er ved et uhell. Hofstadter begrunner denne strategien med at analogier er kjernen i all menneskelig kognisjon, noe som i seg selv er ganske spekulativt. Det virker også som han tar analogier for å være likeverdige med det man egentlig snakker om i den forstand at alle analogier kan behandles som strengt analoge, eller isomorfe. Behandlingen av analogier er sjarmerende og pedagogisk god i begynnelsen av boken; parodisk, ekstremt provoserende, fordummende og uakademisk i resten. Et eksempel: For filosofer er tanken om inverterte spektra en kjent tanke. Tanken er at vi kan tenke oss at slik fargen rød ser ut for meg ikke ser slik ut for deg; den ser kanskje blå ut, eller en annen farge. Tanken er at hvis jeg hadde hatt tilgang til din fenomenale verden så hadde jeg ikke kjent den igjen fordi ting hadde sett radikalt annerledes ut. Hofstadter mener at dette er et forferdelig tankeeksperiment. Måten han argumenterer mot at inverterte spektra er mulig på er ved å observere at inverterte spektra for farger er analogt med inverterte spektra for tonehøyder. Han observerer videre at for tonehøyder oppstår ikke dette problemet fordi jo lavere toner blir, jo mindre sammenhengende, eller homogen blir tonen.⁵ Argumentet ender opp med å være det at det ikke er mulig at vi opplever det visuelle fargespekteret forskjellig fordi vi ikke kan oppleve tonespekteret forskjell-

lig. (Hofstadter 2007: 335) Fargespekter og tonespekter er jo analoge størrelser, så da er det jo greit å slutte fra det ene eksempelet til det andre, er det ikke?

Dette er etter min mening et tulleargument som ikke bør overbevise noen som helst, og som forhåpentligvis ikke gjør det. Men for en ikke-spesialist er jo risikoen for å falle for åttet ganske stor, spesielt siden dette argumentet kommer ganske sent i boken og Hofstadter har brukt flere hundre sider på å indoktrinere leseren til å tro at analogier kan brukes ukritisk, overalt og alltid.

Så, hvilken posisjon er det egentlig Hofstadter ender opp med å argumentere for? Hvilket syn er det han vil overbevise leseren om? Hofstadter's implisitte posisjon er det som kalles eliminativ materialisme, som ofte hevder at bare det som fysikken sier eksisterer, eksisterer – med den implikasjonen at alt som ikke blir nevnt i fysikken ikke eksisterer. Jeg kaller det implisitt fordi han aldri vurderer noe annet syn, eller mindre ekstreme posisjoner, og selv om han diskuterer i korte trekk hva han tar sine metafysiske antagelser for å være argumenterer han aldri for dem og han definerer dem heller aldri særlig eksplisitt. I tillegg viser det seg at han vil argumentere for en instrumentalisme om alt annet enn det partikkelfysikken sier eksisterer. Det vil si at selv om biler, trær, mennesker, solsystem og kjemikalier egentlig ikke eksisterer, kan vi bruke disse begrepene fordi det er mye lettere å snakke om biler enn om alle atomene som utgjør en bil.

Så, det viser seg at Hofstadters teori er om noe som teorien påstår ikke eksisterer. Synes du som jeg at dette høres pussig ut? Hør her på Hofstadter som formulerer det slik (Hofstadter tar «I», eller «Jeg»et for å være synonymt med bevisstheten):

[T]he I is, when all is said and done, an illusion, a sleight of mind, a trick that a brain plays on itself, a hallucination hallucinated by a hallucinated. That would mean that we all *are* unconscious but we all *believe* we are conscious and we all *act* conscious. All right, fine. I agree that that's a fair characterization of my views. (ISL: 323)

Dette sitatet oppsummerer det jeg tar Hofstadters eliminativ materialisme for å være. Hvis du også, kjære leser, lurer på hva det er for et vesen som ikke er bevisst (han mener oss, altså) å tro at det er bevisst (å tro at man er bevisst er jo å være bevisst sin egen bevissthetstilstand, ikke sant?) så er du på sporet av hva jeg ikke skjønner med denne boken.

De neste to sitatene er eksempel på hva man, hvis man er instrumentalist, kan tillate seg å si selv etter at man har sagt at (nesten) ikke noe av det vi tror finnes (herunder

spesielt sinnet og bevisstheten) – finnes allikevel: «We do indeed have wants, and our wants do indeed cause us to do things.» (Hofstadter 2007: 339), og «It seems clear that [...] some kinds of animals – mostly but not only mammals – have a pretty well-developed sense of the ‘friends’ concept.» (Hofstadter 2007: 354)

I Am a Strange Loop er på veldig mange måter en veldig bra bok. Den er, som nevnt på begynnelsen, en godt skrevet, vittig, ekstremt fantasifull, spennende og (positivt) provoserende, og nær og varm⁶ bok. Den er også retorisk utspekulert, dogmatisk, (negativt) provoserende, naiv, nedlatende og forvirrende. For en ikke-spesialist risikerer den å ikke være opplysende, men heller en ubalansert og fordummende bok. Hovedgrunnen til dette er Hofstadters

ukritiske bruk av analogier og metaforer. Dette fører til at innholdet i boken på mange måter koker bort i en stor og forvirrende meta-metafor der ingenting og alt eksisterer samtidig.

NOTER

¹ I denne anmelders mening en av de aller beste populærvitenskapelige forfatterne.

² Dette med unntak av de kapitlene som handler om Gödels ufullstendighetsteorem, som er noe mer krevende enn resten av boken.

³ Dette er, har jeg fått forklart, ikke helt nøyaktig, men å gå inn på hvorfor her vil ikke tjene noen hensikt. Interesserte bes derfor bli spesialister på feltet hvis de ønsker å vite mer om dette.

⁴ Hofstadter bruker ikke noe plass på å forklare i hvilken forstand han mener hjernen er en datamaskin. Her er det, rent teoretisk, flere posisjoner man kan ha. Det er og viktig å presisere at selv om datamaskiner i dag ikke er bevisste i noen forstand, så er det for Hofstadter ikke noe prinsipielt skille mellom dagens bevisstløse datamaskiner og fremtidens mulige bevisste datamaskiner. For Hofstadter er mennesker egentlig ikke annet enn biologiske datamaskiner.

⁵ Toner er jo som kjent svingninger i luften med en viss frekvens. Ved lave nok frekvenser oppleves lyden som en serie separate svingninger og ikke som en homogen tone.

⁶ Grunnen til at disse to adjektivene kan brukes om *I Am a Strange Loop* er at i deler av boken er Hofstadter veldig personlig og utlevende om sitt eget liv og vanskeligheter han har hatt. Dette gir boken et løft, synes jeg.

